

ספר
הוד
משלי

שיעורים על ביאור הגר"א
לספר משלי

יסודות עמוקים במחשבת היהדות
בהגשה קלה ובהירה

ישראל עמיהוד הכהן בן לאאמו"ר הרב שמואל הכהן זצ"ל קליין

ירושלים תובב"א

תשפ"ג

שיעור לא

פרק א' פסוקים י"ח-י"ט

רוחו של האדם שורה גם על מזונו

"וְהֵם לְדָמָם יֵאָרְבוּ יִצְפְּנוּ לְנַפְשֹׁתָם, כִּן אֲרָחוֹת כָּל בָּצֵעַ בָּצֵעַ
אֶת נַפְשׁ בְּעָלָיו יִקַּח"

הרשעים האלה אורבים לדמם של האנשים שהם בעצמם מיעצים להם להשתתף עמם. נקרא את דברי הגר"א:

והם לדמם יארכו. שהציד אורב עליהם להרוג אותם. יצפנו לנפשותם. או שיצפינו את עצמם בכדי שיפלו ברשתם ויהיו צדים אותם בחיים, בעוד שהנפש בהם כדי למכור אותם, וזהו "לנפשותם" והם גם כן נגד שני הנזכרים לעיל אותם הנזולים ממון לבד או ההורגים נפשות.

שלמה המלך אומר, שאותם הרוצחים שמפתים אותך להשתתף עמם, וכוונתם להרוג אותך או לכל הפחות לקחת את ממוןך, מקבילים בדיוק לאלה שזורים תבואה כדי לארוב לבעלי כסף ללכודם [כמו שכתוב בפסוק הקודם] וכך הוא מסיים [פסוק י"ט]:

כך אורחות כל בצוע בצע את נפש בעליו יקח. כלומר כן הוא הדרך של הרעים הרוצחים לגרום ממון הוא בכדי שיהיו יכולים ליקח על ידי זה הנפש של [אותם] הבעלים של הממון [שגרמו לו ליקח].

מה פירוש המילה בצע, הגר"א מפרש את המלה בצע-ממון, כמו שכתוב בתרגום וברש"י [ברד"ק ובכמה מפרשים אחרים יש פירושים אחרים] הפעם הראשונה שכתובה בתורה המלה 'בצע' היא בפסוק: "מה בצע כי נהרוג את אחינו [בראשית ל"ז, כ"ו] ושם כותב התרגום: "מה ממון יתהני לנא" איזה רווח ממוני יהיה לנו אם נהרוג את אחינו.

מקום אחר שמזכרת בו המלה 'בצע' הוא כשיתרו יעץ למשה לבחור אנשי חיל שונאי בצע, וגם שם הכוונה שונאים ממון, ההיפך מרודפים אחרי הממון, הממון לא מושך את לבם [כך כתוב במדרש].

יוצא שהמשפט: "כן אורחות כל בצוע בצע", פירושו: כך דרכם של הנותנים ממון — הכוונה לרעים, כי הרעים שנותנים ממון, לא נותנים על מנת לתת, אלא הם נותנים רק כדי שעל ידי כך הם יהפכו לחברים של המקבל ואז הם מתקרבים אליו ויודעים את נקודת התורפה שלו וסוף דבר "את נפש בעליו יקח". הם לוקחים את ממונם בחזרה וגם את

הממון שלא היה שלהם, הכל הם לוקחים, כל מטרתם של בוצעי הבצע בנתינת הממון, הוא כדי שאת נפש בעליו יקח. כך מפרש הגר"א לפי המדרש ולפי רש"י, רק שלפי פירוש הגר"א חסר תיבת רע, הרי כתוב כל בוצע בצע והכוונה כל אדם רע שבוצע בצע.

הטעם שמוכר
מוכנה 'בצע'

מה פירוש בצע בלשון הקודש, יש לנו בשולחן ערוך הלכות בציעת פת, שם הכוונה לחתוך דברים לשנים, במילה בציעה משתמשים בגמרא סנהדרין ו' א' ועוד, על עשית פשרה בדין, כלומר – יחלוקו.

ויש לעיין עוד בדבר, הנה ידוע בלשון הקודש שהאותיות שהן מאותה מוצא פה [בומף] מתחלפות, ולכן האות פ' יכולה להתחלף עם האות ב' בצע כמו פצע ומהו פצע, חתך וקרע, ולפי דרך זאת אפשר לפרש מה שדרשו חז"ל על הפסוק בצע אימרתו, על כך שטיטוס בא ודקר את הפרוכת שבצע פירושו קרע היינו, שקרע כביכול את לבושו של הקב"ה שהוא הפרוכת, ולפי זה צריך להבין מדוע ממון נקרא בצע, מה שייך הדבר לקריעה, כבר הוזכר כמה פעמים שאנו רואים שממונו של אדם מתחבר אליו, ומציאות האדם חלה על ממונו, על כל אחד לפי תכונתו. ולכן אם אדם הוא נביא יש בכח חפציו לעשות מופתים, כמו שהנביא עושה מופתים. וכמו שמצינו אצל אליהו הנביא לפני הסתלקותו, כשהגיע לירדן ורצה לעבור אותו, הוא הסיר את אדרתו "ויגלום" הוא גלגל אותה שהיא תהיה כמו גולם אחד "ויכה את המים ויחצו הנה והנה ויעברו שניהם בחרבה" [מלכים ב', ב', ח'] וכן בזמן שאלהו הנביא כבר הסתלק ועלה למרום, כתוב שאלישע לקח את האדרת שנפלה מעל אליהו הנביא והכה בה את המים והם נחצו לשנים [שם פסוק י"ד] "ויכה את המים ויחצו הנה והנה".

תכונות האד
חלות על
ממונו

ואלישע הנביא המשיך אחר כך לעשות מופתים בכלים הפרטיים שלו, בזמן שרצה להחיות את בן השונמית הוא נתן לגחזי את מטהו, ושלח אותו להחיות את הילד, ואמר לו [מלכים ב', ד' כ"ט]: שים את המטה על הנער והחייהו, וכך באמת היה צריך להיות, אך חז"ל מפרשים מדוע לא הצליח גחזי להחיותו, כי אלישע הזהיר אותו שלא ידבר עם שום אדם בדרך, עד שיחיה את הילד, וגחזי לא קיים את הציווי, אלא סיפר לכולם שהוא הולך להחיות את הנער, הוא עשה בדיוק להיפך ממה שצוה על ידי אלישע, בכל אופן אנו רואים שאם אדם יכול לעשות מופתים גם המטה שלו יכול לעשות מופתים.

וידוע שהחסידים מאד מחשיבים בגד או כל כלי תשמיש אחר של צדיק, כי על ידי אותו בגד הם מרגישים שיש להם משהו מקדושת הצדיק, ובאמת יש לדבר מקור בדברי חז"ל כנ"ל, ובגמרא חולין ז' ב', אמרו שחמורו של ר' פנחס לא אכל טבלים, ואפילו דמאי הוא לא אכל, כמבואר בירושלמי שנתנו לו לאכול דמאי והוא לא רצה לאכול, באו וסיפרו לר' פנחס בן יאיר שהחמור אינו אוכל, אמר להם: שמא נתתם לו טבלים, הוא אינו אוכל

טבלים. ענו לו לא, נתנו לו רק דמאי, והרי הדין הוא שאדם מאכיל את בהמתו דמאי, השיב ר' פנחס בן יאיר, מה אעשה שהוא מחמיר על עצמו, עישרו את האוכל והחמור אכל, הרי שגם הנהגות החסידות של ר' פנחס בן יאיר נתפסו על הבהמה שלו.

רואים אנו שתכונות האדם חלות גם על רכושו, והענין בזה הוא, שכמו שהגוף של האדם אינו עצם האדם, רק לבוש שניתן לנשמתו במשך הזמן שהוא בעולם הזה, ואחרי מותו נפרד האדם מהלבוש וקיים בלי הלבוש הזה [אמנם לעתיד לבוא יחזור הגוף לנשמה, אבל הנשמה יכולה התקיים גם בלי הלבוש]. כן הוא גם ממנו של האדם.

גוף האדם הוא המחובר לנשמה בעולם הזה, יותר מכל אבל יש עוד דברים שמתחברים לאדם, אמנם לא בחיבור כל כך הדוק, אך עדיין נחשבים כמחוברים לאדם, וכן ממנו של האדם הוא חלק ממנו. וכמו שגוף האדם מתקדש [או חלילה להיפך] על ידי מעשיו, גם בממונו של האדם שורה מרוחו של האדם, ועד כמה שאדם קדוש ונביא, גם כלי תשמישיו יכולים לעשות מופתים וכן גם להיפך אם אדם רע חלילה, חל מטומאתו על הדברים השייכים לו.

ה"בית הלוי" בפרשת נח אומר: שאנשי דור המבול בגלל חטאם השפיעו מהטומאה שלהם על העולם ועל כל סביבתם, ובעלי החיים ספגו גם הם את הטומאה ולכן השחיתו כל בשר את דרכם על הארץ.

אדם יורש את
סמון אבותיו
כי שייכים הם
לחלקו
בעבודת ה'

הרב פרידלנדר כותב: [וכמדומה שהדברים הם מדברי הקדמונים] שדברים אלה, הם הטעם לירושה, למה אדם יורש את אבותיו, משום שבדרך כלל נותנים למשפחה אחת סוג מסויים של עבודה. וכל הנכסים של האדם שייכים לחלקו בעבודת ה' שניתנה לו, שהממון הוא חלק מהכלים שבהם הוא צריך לעבוד את הקב"ה, יש שמצותו לתת צדקה ויש אופנים נוספים כל אחד לפי מה שהוא צריך לעשות בממונו, והבנים ממשיכים את עבודת האבות "ברא מזכה אבא". מעשי הבן הם המשך למעשי האבות, על כן יורש הבן את נכסי האב.

והנה מצאנו דבר נפלא מאד כשיבם מיבם את אשת המת, לא אביו ולא אחיו ולא יורש אחר יורשים את נכסיו, אלא היבם זוכה בכל נכסיו, וטעם הדבר מתבאר על פי מה שאמרו הקדמונים, שנשמת המת חוזרת על ידי מעשה היבום לעולם, והולד ימשיך דרכו של המת, כמו שכתוב [רות ד', י"ז, בדרך רמז]: "הנה יולד בן לנעמי", היינו, שהבן שנולד לרות על יד מעשה היבום של בועז, החזיר לעולם את נשמת מחלון בן נעמי, ושוב נולד הבן [מחלון] לנעמי, על כן נותנים את נכסי המת ליבם כדי שהבן שיולד, שהוא נשמת המת, ירש את נכסי המת, ואם ירשו האחים לא יגיעו הנכסים לבן היבם, ורק אם יזכה בהם היבם יגיעו לבסוף לבן היבם שהוא נשמת המת.

גזילה היא
הפרדת חלק
מהאדם בעל
כרחו

קשה להפריד את האדם מגופו, כי ברגע שמפרידים אותו, האדם מת. אבל דבר ששייך לאדם, ומצוי בו יותר הפירוד בינו לבין אותו הדבר, הוא ממונו. אם אדם מוכר את הממון, הוא מקבל תמורתו ואין כאן פירוד גמור אך אם הוא נותן מתנה הוא כאילו נותן משהו משלו לשני, לכן כתוב בחז"ל, שהיתה חביעה על יעקב אבינו שנתן מתנה לעשו, משום שעל ידי כך נמצא שיש משהו מיעקב אבינו אצל עשו, ובזה מוכן מדוע נקרא ממון בצע, משום שהוא דבר שנחתך ממקורו, הממון של האדם שייך אליו, והמכירה היא גזירה בינו לבין ממונו, וכיון שרגילים מאד להחליף ממון מוכרים וקונים, על כן אחד משמותיו של הממון הוא בצע היינו דבר שנגזר.

והגזלנים האלה בוצעים ומפרידים חלק מהאדם בעל כורחו, בסוף בבא קמא [קי"ט א'] כתוב שמי שגוזל פרוטה מהעני, כאילו נטל את נפשו שנאמר [משלי כ"ב, כ"ג] "וקבע את קבעיהם נפש", אמנם הוא לא מת מהדבר, אבל חלק מדבר שהוא צריך היה לעשות בחייו ניטל ממנו, נמצא שיש בזה אבק רציחה, הוא לוקח חלק ממציאות האדם, ולכן כתוב: כן אורחות כל בוצע בצע – כל מי שגוזל גזילות את נפש בעליו יקח.

הגר"א אומר עוד נקודה, שהגזלנים גם כשהם נותנים ממון, נתינתם היא לצורך נטילה, שורש הדברים, שהצדיקים הופכים את השמאל לימין והרשעים הופכים את הימין לשמאל הימין היא יד הנתינה והשמאל היא יד הנטילה, אצל הצדיקים שתמיד נותנים יש רק ימין, ואצל הרשעים שתמיד נוטלים יש רק שמאל, כמו שדוד המלך אמר: "הפקד עליו רשע ורשע יעמוד על ימינו" גם בימין יעמוד שטן שהוא מדת שמאל, והוא מדה כנגד מדה משום שהם הופכים מדת הרחמים שהיא מדת ימין למדת הדין שהיא מדת השמאל, והצדיקים שתמיד נותנים בהם כתוב [תהילים קי"ח, ז']: "ימין ה' רוממה ימין ה' עושה חיל" כל הידים הם ימין שגם בשמאל נהפכת לימין "הבוטח בה' חסד יסובבנו" [תהילים ל"ב, י'], חסד = מדת ימין, יסובבנו גם מצד שמאל וגם מצד ימין, אצלו מדת הדין - מדת שמאל, נהפכת למדת החסד מדת ימין, ומכל צד הוא מוקף בחסד.

